

HÄLLESTADS- BYGDEN

1979
ÅRG. 7
NR 1

INFORMATION FRÅN
HÄLLESTADS HEMBYGDSFÖRENING

XX

Ansvarig utgivare: Styrelsen för Hällestad
Hembygdsförening.

Redaktör: Östen Pettersson
Mossen, 61012 Hällestad

Postgiro: 10 45 79 - 8
XX

Ledare.

Det har kommit ut två uppmärksammade studiehandledningar i år. En heter, Gräv där du står, och den andra, Stiga vi mot ljuset, men kallas populärt, Se själv, och det är ett bättre namn. Båda vill väcka intresset för att studera och samla in uppgifter om den oskrivna historien - arbetslivet, sett ur den arbetandes uppfattning, de oomskrivna miljö- och arbetslivsfarorna i gångna tider, backstugusittarnas, fattigstugufolkets och de utstöttas värld. Innan den svenska historien är fullständigt redovisad och sann måste ju även och just detta dokumenteras.

Vi har startat en studiecirkel i Borggård med det sistnämnda materialet. Redan har vi mött motigheter. Även om vi begränsat vårt verksamhetsområde till Borggård och arbetsplatsen Borggårds bruk, är det svårt att komma problemen så tätt in på livet att man hittar någonting att samla. Ja, vi har naturligtvis inte blivit helt lottlösa. Vi vet nu precis hur det gick till att göra en dynggrepp i gamla greppverkstaden. Och hur

folket slutligen genomskådade bluffen i den av bruk och jobbare gemensamt bildade handelsföreningen, som genom kredithandel gjorde de anställda ännu mera ofria än förrut, har vi fått berättelser om. - Den dog när konsumbildades. - Men hur var det i verkdan i övrigt? Hur var det i hemmen? Vad tänkte folket om det som skedde? Det är svårt att få tag i något om detta. Varför det inte finns någon skriven dokumentation om det här förvånar en ända tills man kommer att tänka på hur förklarligt det egentligen är. Våra far- och morföräldrar kunde ju inte alls eller mycket bristfälligt skriva och att skriva ned sina intryck ingick inte i deras beteendemönster.

Det som borde förvåna en är istället att inte dagens folk, trots att de ej kan skylla på läs- eller skrivsvårigheter, inte heller gör det. Det är mycket lite av tidens och orternas ve och glädje i dag som blir dokumenterat. Man undrar om det är mera än förr överhuvudtaget.

Vad är då orsaken till detta? Jo, vi har blivit så vana att köpa alla kulturyttringar att vi inte törs producera dem själva. Tv-program, radioprogram, gramofonskivor, böcker, tidningar, allt köper vi i en falsk föreställning att det är det enda som duger. Och i den föreställningen har vi snart glömt bort att vi kan göra samma ting själva. - Ja kanske inte lika bra som det bästa, men nära på. Vem vågar sjunga i dag? Vem skriver dikter? Vem spelar musik? Vem skriver och dokumenterar vad han känner och tänker.

Knappast någon. Och tänk vilka möjligheter vi har. Kameror, bandspelare, skrivdon, papper - 1920 kunde inte fattigt folk skriva eller rita för att det ofta saknades just papper. Vi drunknar i dokumentationsmaterial.

Hur skulle det vara om vi ryckte upp oss och bleve modiga nog att bli oss själva och fotograferade, toge upp på band, skrev, diktade visor, ritade och berättade, så att inte också vår tids historia blir ett vitt blad i framtiden.

Glöm inte hembygdsföreningen

Årsmöte
i

Församlingshemmet

fredagen den 9 mars klockan 1900

Olle Backström, Finspång visar bilder.

Kaffe

V ä l k o m n a .

Vad händer vid Udden.

Mycket av det som skrivits skall hända vid Udden har förstås inte hänt än, gudskvarnar mal så oändligt sakta. Vägbygge och utfyllningar hanns inte med innan vintern kom och gjorde markarbeten omöjliga.

Konserveringen av föremålen ser i skrivande stund ut att ha torkat in alldeles. Detta skall vi kanske dock kanske vara glada åt eftersom andra enklare lösningar på detta problem skymtar. Fastighetsarbetet fortsätter dock. I höst har Lyrfallsstugan fått en inre uppsnygning och Madam Bruns stuga får yttre brädfor dringen tillsedd. Även detta arbete ligger förstås nere på grund av vintervädret men till våren fortsätter det tillsammans med den invändiga översynen vi talat om i så många år.

Och en nyhet har vi. Vi har upptäckt och fått en ängslada. Den står på våtängarna kring Hyttegölen i Katterum och jag sprang oförmodat på den, när jag letade efter Ljussjödammen en dag i höstas. Markägaren, Falla Ångsäg, släppte till den utan omsven. och så fort det blir vår - peppar peppar - ska vi återuppföra den nägonstans på den lågt liggande delen av tomten ut emot ån.

Det är dags att betala medlemsavgiften 10 kronor. Äkta makar behöver endast betala 15 kronor. Glöm ej namn och adress!

Inbetalningskort bifogas.

Anna Jansson i Borggård har förmedlat en berättelse om Krus-Fikolle, som Hanna i Sundtorpet berättat för henne. På kartan finns både en Fikolle- och Krusollemosse, med det skall vara samma man som gett **mamn** åt båda. Han levde omkring 1850.

Han var en tjuv, slagskämpe och bråkmakare, troligen var han sinnessjuk och led av förföljelsemani. En gång blev han tagen och inkåst i luffarhärbarget, som låg ungefär där vattenverket i Kyrkbyn ligger i dag. Stugan användes vid behov till dårkista.

Med en kniv, andra säger en spik, karvade han sig igenom tre tum tjocka golvolankor och kom ut och efteråt tordes han inte vara framme i bygden, utan tog sin tillflykt till ett stengryt inne vid Tron där han bodde i en håla bland stenarna. En gumma vid Skalltorp bakade bröd åt honom och i övrigt levde han på vad han kunde skjuta eller stjäla. Mossen intill grytet har fått heta Fikolles mosse.

Hur han dog berättas inte, men han blev då detta skedde i alla fall betraktad som själspilling och fick inte begravas på Kyrkogården. Bosen fick ett stopp brännvin och så fick han ta Krusolles lik och göra av det var han ville. Något kärr på Sörskaten tyckte han skulle vara lämpligt.

Men det är långt till kärren på Sörskaten så att när han kom till Malmstorp hade han ännu inte funnit något och till råga på allt var brännvinet slut och läget ganska hopplöst. Han gjorde det dock lätt för sig genom att stoppa in kistan i brotrumman där ~~Bösjöbäcken~~

går under vägen.

Det blev en stark värflod det året annars kunde det väl ha gått bra, men en vacker dag hade kistan följt med vattnet och låg och skvalpade i bäcken.

Detta dugde ju inte. Bosen fick påskrivet och måste fullfölja begravningen - utan brännvin den här gången sägs det. Den slutgiltiga gravplatsen blev alldeles intill gölen i Krusollemossen på Södra allmanningen och det slogs inte bara en påle genom kistan, som man brukade för att den skulle hålla sig nere i dyn utan graven täcktes med stockar. Dessa låg kvar länge och utvisade platsen kanske t.o.m. än i dag.

Det sägs att när bosen stoppade in Krusolle i brotrumman sa han: Om gud vill bevare mej ska faan få begrava dej! Men det var väl ingen som kunde höra.

Dagens historia

Lars Magnus Larsson i Barketorp var inte bara bonde, liesmed med flera anställda smeder, under sig, han var också en stor ordets förkunnare och var med och skapade frikyrkoöverksamheten i Hällestad.

Den här tidiga väckelserörelsens människor hade upptäckt två ting. Dels att man trots konventikelplakatet kunde tala med sin gud själv och trots prästernas predikomonopol enligt plakatet kunde framlägga guds ord för sina medmänniskor i enkel och flärdfri form. Dels hade man funnit att man därvid kunde använda det enkla folkets språk utan omskrivningar.

Detta var en stor frihetsupplevelse naturligtvis.

Det utvecklades en riktning predikanter som satte en ära i att tala precis, som de talade i vardagslag och Lars Magnus lär ha hört till dem. Det har till exempel berättats hur han en kväll, när han predikat en timme slet av sig rocken och sa: "Di som ä trätte så säv, för kräppen ska ha sitt, men di som kan hålle sej vakne har jag än nåra guss ol att säje!" Och så predikade han en timme till.

En annan gång skulle han ge en bild av synden: "Mä synna ä dä precis som när kora går på nylöpeklövern å blötskiter sej, å skiter snett över e gammal stubbrot - ho brer ut sej åt alle håll, äm vi inte står emot na."

Att bo vid allmän väg

Att bo vid allmän väg betraktas ju ofta som en fördel. Man räknar då med kommunikationer och säger att man bor centralt. Innan biltrafiken fick sin nuvarande omfattning, läget vid landsvägen var en stor och fördelaktig förmån torde ingen kunna bestrida. Men med tanke på våra dagars trafikintensitet torde den bonde, som har sina ägor genomskurna av en eller flera allmänna vägar snarare anse det som en nackdel.

Sammalunda var förhållandet på 1600-talet, då besvärades visserligen ingen av biltrafik men väl av våldgästning. Att döma av de klagomål om vilka man kan läsa i gamla gulnade papper från vissa prästgårdar

var våldgästning ingalunda ovanlig. Prästgårdar belägna vid allmän väg var särskilt utsatta. År 1620 klagar en präst: "Att han tvingats köpa hö för gäst-ers skull och för boskaps framfodran". En annan präst begär vid häradstinget 1645: "tolv tunnor säd som hans häradsbröder hava och dock hava de ingen gästning". Själv bor han vid tre allmänna vägar och åtnjuter bara åtta tunnor i vederlag. Vidare motiverar han sin begäran med att han: "Tager och emot många gästningar, varav socknen därav bliver märkligen li-sad". År 1683 klagar en annan präst och säger: "Prästegården ligger vid en stor sträcke väg och att i såväl krigstid som fredstid därför av vårt krigsfolk och andra resande personer känner stort besvär, av vilka andra hans ämbetsbröder som bor ifrån allmän väg intet veta."

En annan sorts gästning, som fram till halvsekelskiftet, förekom i ganska stor utsträckning, var de täta besöken av landsvägens vandrande klientel. Vid byar och gårdar belägna vid allmän farväg kunde luffargästning bli besvärande nog, även om de inte kunde jämföras med 1600-talets våldgästning. Dessa landsvägens resenärer som gick land och rike runt under alla årstider, i värme och kyla, i ur och skur. De var i många stycken varandra mycket olika men de hade en sak gemensamt, som de själva sa: "Vi är ute och söker knog". Ur landsvägens damm och kvällsskymningens dunkel kom de fram. Då morgonen grydde och då de i flesta fall

fått sitt efterlängtade morgonkaffe försvann de bakom närmaste landsvägskrök. Ingen visste deras färdväg, men med mer eller mindre mellanrum kom de åter. Ingen visste deras namn, de flesta var tungsinta, fåordiga och inbundna. Många var angripna av sjukdomar. Andra var plågade av mörka minnen. Av tragedier, som tvingat dem ut i en rotlös och meningslös tillvaro. Några bar förödmjukelsens prägel, var vänliga och beskedliga. Andra kom med herremanslater och översittarattityder, andra åter var revolutionära och angrep den etablerade samhällsordningen som skuld till deras olyckliga be-lägenhet; och kanske många hade rätt?

Endast i fåtaliga fall kunde man få en inblick bakom fasaden. Som värdhusvärd för denna brokiga och hemlösa skara har jag - i antal som närmar sig fyrsiffriga tal - stått som värd i 30 år. Vårdshuset var lo-gen, höskullen eller ladugården beroende på tempera-turförhållande och årstider.

Frånsett dem som under 1930-talets arbetslöshet tvingats ut på vägarna - men som försvann så snart tiderna förändrades - fanns inom skräet alltjämt en fast luf-farstam kvar. Många såg jag åldras från år till år och en efter en kom aldrig tillbaka. Okända livsöden om vars början och slut vi ingenting vet. Under slutet av 1950-talet började leden på ett märkbart sätt att glesna. Deras värkbrutna fortkomstledamöter - märkta av tusenmilafärder och dragiga nattlegor - fick om-sider lägga sig till ro.

Det är nu svårt att efter så lång tid kunna särskilja de många vandringsmännen från varandra, de liksom flyter ihop. Men några original har jag ännu i klart minne. En kom - enligt hans egen utsago - från de milsvida skogarna i Norrland, som han påstod vimlade av vilda djur. Vitt och brett och med yviga gester demonstrerade han hur han gått i närkamp med de vilda djuren. Han visade hur kvickt han kunde sätta kniven till strupen då vargen gått till angrepp mot honom och som vandringsstav hade han en vargpik.

En annan av vandringsmännen påstod sig vara predikant och när han på kvällen gick upp till höskullen sade han: "Ja, då går man upp till de högre regionerna för att få vakna till en ny nådens dag". En var spelman och bar med sig en fiol, uppenbarligen för att när det passade tjäna några ören som gårdsmusikant. En kom en vinterdag i starkt töväder med bara ett par galoscher fastbundna med snören på fötterna. På min fråga om han inte blev våt om fötterna svarade han obekymrat: "Det fäster man sej inte för."

Av de många vandringsmännen som i mitt minne framstår allra klarast var en ung man från Norrland. Han tillhörde inte yrkesluffarna utan han hade flytt från hemmet i vredesmod. Nu var han sjuk till både kropp och själ. Nyligen hade han mist en bror i den svåra sjöolycka som under krigsåren timade i Norrland. En grupp militärer skulle skeppas över en sjö i en bristfällig och överlastad bräm med påföljd att (om jag nu

inte minns fel) mellan 40 och 50 man i sina bästa år omkom i djupet.

Denne unge man stannade hos oss över en söndag - han hade tagit ett steg som han inte var förhårdad nog att bära. Samvetets anklagelse och eftertankens bleka sjukhet bragte honom till förtvivlan och han brast i gråt. Efter min enträgna påverkan kunde jag omsider förmå honom att skriva hem. Jag tillhandahöll penna, papper och kuvert. Då brevet var färdigskrivet såg jag själv till att det blev postat och jag ångrar att jag inte skrev på baksidan, "Var barmhärtig och er skall ske barmhärtighet".

Gunnar Andersson

Axel Jansson i Björkedal bidrar i dag med en ramsa - såna roade folk sig och andra med att sätta ihop förr - från torpen kring Gärtsjön. Det är vår bebyggelseinventering som inspirerat honom.

"Vid studium av bebyggelseinventeringen finner jag att de många ställen som fanns kring Gärtsjön och Övasjön finns det bara ett kvar nämligen Kroken. Stugan där byggdes av min farfar och både min far och jag är födda i den. Vår far lärde oss en ramsa om alla ställena som fanns kring sjöarna ifråga. Den löd som följer:

Ve Bottilsbo där ä di vakne.
 Ve Skura där säver di än.
 Ve Tranhalsen ä di så late.
 Ve Brännkärret går dä mä fläng.
 Ve Vik där svär di å gräjer.
 Ve Heja där ä di så sams.
 Ve Grintorpet spelar di å skäjer.
 Å ve Strömmen där håller di dans.

Torpet Stenkullen, som också kallades Sandfallet och Sankfallet, på norra sidan av vägen mot Stockhult alldeles efter bebyggelsen vid Folkström. Sankfallet torde ha varit det ursprungligaste namnet för kärret bakom huset kallas ännu i dag för Sankkärret. På ödetomten växer en av hällestadabygdens få bokar.

Aktuell litteratur

Det har kommit ut ett par böcker i år, som borde intressera hällestadborna. Den första är den Nya Östgötafloran, sammanställd av Erik Genberg. I den kan man läsa ut vilka växter som finns i Hällestadsbygden och var någonstans de växer. Det är över ett hundra år sedan det förra försöket att göra en länsflora blev verklighet. Mycket har hänt sen dess i växtriket.

Den andra boken är, De gamla byarna i Tylöskog skriven av Roald Wiss. Det är en smått märklig bok mitt emellan skönlitteratur och kulturhistoria. Ett koncentrat av allt som berättats i Godegård och framförallt i Tybblebyn om de sista 150 - 200 årens människor och händelser.

Boken har sitt speciella intresse för hällestadborna, därför att den i inledningskapitlet omberättade västgötaknallen Sven Johansson, som är hämtad i verkligheten, år 1861 flyttade in på Peterssongården i Fräntorp. Han levde där ända till 1914 och gjorde sig känd i orten under namnet Västgöten i Fräntorp. Han hade många barn och av ättlingarna bor en del kvar i bygden.

Det har kommit ut ett par böcker i år, som borde
 intressera hällstadsborna. Den första är den Nya
 Östgötalåren, sammanskrift av Erik Genberg. I den
 kan man läsa ut vilka växter som finns i Hällstads-
 byn och var någonstans de växer. Det är över ett
 hundratal sådana som förts förskott till Gästrikens
 flora blev verkligt. Mycket har hänt sedan i
 växter.

Den andra boken är De gamla byarna i Tyföskog skrif-
 ven av Håkan Wiers. Det är en sådant märklig bok som
 emellan skönlitteratur och kulturskildring. Ett kon-
 centrerat av allt som berättats i Godegård och Från-
 tyföskog om de årtal 190 - 200 årens samhälle och
 hälsningar.

Boken har ett speciellt intresse för hällstadsbor-
 na, därför att den i inledningsskildringen berättar
 västgötskolan Ewen Johansson, som är hälsad i verk-
 samheten, är född flyttade in på Peterssongården i
 Frånstora. Han levde där under till 1914 och gjorde sin
 hand i orden under namnet Västgöten i Frånstora. Han
 hade några barn och av hällstadsborna bor en del kvar i
 byn.